

VERGİNİN TABANA YAYILMASI : MÜKELLEFİN MÜKELLEFLE OTO KONTROLÜ SİSTEMİ

Prof. Dr. Osman ALTUĞ

*Marmara Üniversitesi Muhasebe-
Finansman Anabilim Dalı Başkanı*

1. SUNUŞ :

İnsanların "resmi kayda" geçirmeksizin iş yapmayı tercih ettiği veya buna mecbur kaldığı durumlara, giderek artan bir oranda rastlanması dünya ekonomisinde gerçekleşmekte olan esaslı bir değişime delalettir.

Çok iyi niyetli bir yaklaşımla, gayriresmi ekonomi bazı insanlar için özgürleşme olarak da değerlendirilebilir: Daha az katı kurullarla çalışmak; ne devlete ne de büyük kuruluşlara bağımlı olarak çalışmamak.

Sınıfsal yapı açısından gayriresmi ekonomi geleneksel olanın yansımasıdır. Gayriresmi ekonomide de hem sermayedar hem de işçiler bulunmaktadır.

Gayriresmi ekonomik faaliyetler, kısmen ya da tamamen devletten gizlenen iş ve işlemlerdir. İlk olarak; işçi ile işveren; işveren ile devlet, alıcı ile satıcı arasındaki ekonomik ilişki resmi kayıtlara geçirilmeden (gayriresmi) gerçekleştirildiği için, bu ilişkileri düzenlemek üzere çıkarılmış yığınla kanuna karşı gelinir: Vergi Kanunları, İş Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, çevre koruma ve ruhsat alma konusundaki genel ve yerel düzenlemeler, tüketiciyi korumaya yönelik yasalar, vb.

İkinci olarak, gayriresmi ekonomik faaliyetler resmi kayıtlara geçirilmediği için vergilendirilmezler. Gayriresmi kazancın gelir/kurumlar vergisi ödenmez. İşçiye ödenen gayriresmi ücretten gelir vergisi stopajı yapılmaz, sosyal sigorta primleri ve öteki yükümlülükler ödenmez.

Üçüncü olarak, gayri resmi ekonomik faaliyetler devlete bildirilmedikleri için resmi istatistiklere direkt olarak yansımadıklarından ölçülemez. "Nizam yokluğu" gayri resmi ekonominin anahtar özelliğini oluşturur. Gayri resmi (kayıt dışı) ekonomik faaliyetlerin büyümesi politik yaklaşımı ne olursa olsun tüm hükümet türlerine karşı bir başkaldırı niteliğindedir.

Vergi ve harç oranlarının ve sosyal güvenlik primlerin yüksekliği, (Türkiye'de en az %33., en çok %41) ekonomik ilişkide bulunan kişileri (ortak menfaat nedeniyle) iş ve işlemlerini resmi kayıta geçirilmeden gerçekleştirerek devletten gizlemeye yöneltebilir ancak yine de bu durum olayın başkaldırı niteliğini değiştirmez. Gayri resmi ekonominin boyutlarının büyümesi resmi ekonominin boyutlarının küçülerek devletin daha az vergi almasına, sosyal sigorta kurumlarının daha az prim almasına neden olur. Devlet,

sosyo-ekonomik görevlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları, enflasyon pahasına borçlanma ya da emisyon yoluyla sağlamak zorunda kalır. Devlet borçlarının ve emisyonun artması ile gayri resmi ekonomik faaliyetler (saklı ekonomik-yeraltı ekonomisi) bağlantılıdır.

Bu makalemizde öncelikle, gayri resmi ekonomik faaliyetler (underground economy/yeraltı ekonomisi) sonucu, sadece ücret kazancı üzerinden alınamayan gelir vergisi (stopaj) konusuna yeni bir yaklaşımla çözüm getirilmeye çalışılmaktadır, ayrıca uygulamada; kayıt dışı-açık işlem-kravatsız işlem-spor işlem-Nofiş-Kadıvermez (KDV'siz) diye de anılmakta olan gayri resmi ekonomik faaliyetler ve sonuçları üzerinde eleştiri ve önerilerimiz sunulmaktadır, teorik ve pratik verim sağlayacağını umduğumuz bir tartışmayı gündeme getirmek amaçlanmıştır.

2. ÜCRETLE ÇALIŞANLAR VE ÖDEDİKLERİ VERGİ DURUMU:

Ülkemizde, bütçe açıklarının kapatılmasında; iç borçlanma+dış borçlanma + Emisyon şeklinde özetlenebilecek mali politika tercihlerinden vazgeçilerek, vergi gelirlerinde artış sağlanarak enflasyonu (bütçe açıklarını) önleme yoluna gidilmesinde zorunluluk vardır. Vergi gelirlerini arttırmada, vergi adaleti sağlayıcı bir vergi düzeni kurulması ise, vasıtalı vergi gelirlerinin değil, vasitasız vergi gelirlerinin arttırılmasını gerektirir. Vasitasız vergi gelirlerinin arttırılması ise öncelikle vergi mükellefi sayısının arttırılmasına bağlıdır.

Türkiye'de vergi yükünü taşıyan-taşıması gereken kitleler konusunda aşağıdaki durum-sonuçlarla karşılaşmaktadır ⁽¹⁾.

<u>Kayıtlı İşte Çalışanlar (milyon) :</u>	<u>1990</u>
Emekli Sandığına tabi aktif Sigortalılar	1.550
Sosyal Sigortaya tabi aktif Sigortalılar	3.446
Özel Sandıklara tabi aktif Sigortalılar	84
Toplam	<u>5.100</u>

a) Tahsilat Esasına Göre ücretlilerin Ödediği Gelir Vergisi

1990 (milyar TL):

Gelir Vergisi Toplamı	18.710
Ücretli payı%55	10.290

(1) Sayısal Bilgiler: 1992 yılı Programı, (T.C. Resmi Gazete 31.1.1992/21128 mükerrer) S. 332-333, İTO Ekonomi: Rapor 1991 S. 93.

Kayıtlı Ücretli Başına G.V.

10.290 : 5.100 = 2.205.800 TL.

b) Tahakkuk Esasına Göre :

Tahakkuk Eden G.V. 21.422

Ücretli Payı%55 11.782

Kayıtlı Ücretli Başına G.V.

11.782 : 5100 = 2.310.196 TL.

Çalışanlar Sayısı : (1990 Ekim ayı itibariyle : Milyon)

Tarım Kesiminde Çalışanlar 9.176

Sanayi kesiminde Çalışanlar 2.929

Hizmetler Kesiminde Çalışanlar 7.104

Toplam 19.209

Bağ-Kurlu Aktif Sigortalılar (-) 2.073

Kayıtlı Çalışanlar (-) 5.100

Tarımdaki Aktif Sigortalılar (-) 826

Gayri Resmi Çalışanlar 11.210

Ücretli Kesimince Ödenen-Tahakkuk Eden Vergileri Resmi+Gayri
Resmi Çalışan Sayısı İle Karşılaştırılırsa;

<u>Ödenen G. Vergi 1990</u>	<u>Çalışan Sayısı</u>	=	<u>Ücretli Başına G.V.</u>
10.290	19.209		535.686

<u>Tahakkuk Eden G.V.</u>	<u>Çalışan Sayısı</u>		<u>613.350</u>
11.782	19.209		

olarak bulunur.

Tarım kesiminin tamamına yakını gayri resmi kayıtsız-sigortasız-vergisiz çalışır.

Sanayi kesiminde 2.929 (milyon)

Hizmetler kesiminde 7.104

10.033

kişi çalıştığına ve (kayıtlı-sigortalı-vergili) resmi çalışan sayısı 5.100 olduğuna göre Tarım kesimi hariç, öteki kesimlerde resmi çalışma oranı $5.100 : 10.033 = \% 51$, gayri resmi çalışma oranı $4900 : 10.033 = \% 49$ 'dur.

Gayri resmi çalışma oranının böylesine yüksekliği, çalışan başına düşen vergi tutarları bulunarak yapılan hesapların tümünü tutarsız-yanıltıcı kılmaktadır. Kaldı ki kayıtlı-sigortalı-vergili yani bordrolu çalışma halinde de, resmi kayda geçen ücret rakamları gerçeği yansıtmamaktadır.

Gayri resmi (kayıtsız) çalışanlar çalıştıklarına göre bir ücret alırlar. Ücret aldıklarına göre net-brüt ücret farkının ilgili kamu kuruluşlarına işverence yatırılması gerekmesine rağmen yatırılmadığından "*Gayri resmi çalışma-çalıştırma*" çalışan ile çalıştırmanın mutabık olduğu kronik bir vergi kaçırma yöntemi (anahtarı) oluşturmakta; hem gayri resmi çalışma, hem de bu çalışmanın ürününden sağlanan kazanç vergi dışı kalmaktadır.

Bu durum, çalışan başına hesaplanan G.V.'nin %100 düşük olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü, gayri resmi çalışan, resmi çalışan sayısının iki katıdır.

T.C. Resmi Gazetesi'nde 31.1.1992'de yayınlanan 1992 yılı Hükümet Programında ki en son verilere göre;

1990 Ekim ayı itibariyle çalışan kişi sayısı (sivil istihdam) 19.209.000 kişidir (Sayfa 332). Buna karşılık Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar ve Bağ-Kur ve Özel Sandıklara kayıtlı her türlü aktif sigortalıların toplamı: 8280454; Bu kurumdan emekli malül dul ve yetim aylığı alanların sayısı: 306875 kişi olmak üzere (Sayfa 346) sigortalılar ve emeklilerin toplamı resmi rakkamlara göre, 11.348.829 kişidir. Resmi rakkamlara göre çalışan kişi sayısı 19.209.000, resmi rakkamlara göre sigortalı + emekli sayısı (emeklilerinde istihdam edildikleri varsayımı ile) 11.348.829 olduğuna göre, aradaki fark olan 7.860.171 kişi gayri resmi (kayıtsız) olarak çalışıyor demektir. (Eşdeyişle Türkiye'de gayri resmi çalışan kişi sayısının aktif nüfusa oranı %41'dir). 1990 yılı sonunda sanayi ve hizmet kesiminde 16 yaşın üstünde günlük asgari ücret 13.800 TL (Tarımda 10.125.-TL) olduğuna göre, kayıtsız çalışan işgücünün (Sanayi ve hizmet kesiminde çalıştıklarını varsayarsak) vergilendirilmemiş ve primlendirilmemiş geliri;

- . Bir günlük tutarı : $7.860.171 \times 13.800.-TL = 108.470.359.800.-TL$
- . Aylık Tutarı : $108.470.359.800 \times 30 = 3.254.110.794.000.-TL$
- . Yıllık Tutarı : $3.254.110.794.000 \times 12 = 39.049.329.528.000.-TL$ 'dir.

Olayın gözlemlenmesinde tarım kesimi hariç tutularak hesaplama; sanayi ve hizmet kesimine inhisar ettirildiğinde, bu kesimlerde gayri resmi çalışan kişi sayısı 4.900.000 kişi olduğuna göre, kayıtsız çalışan bu işgücünün vergilendirilmemiş ve primlendirilmemiş 1990 yılı yıllık geliri; $(4.900.000 \times 13.800) \times 360 = 24.343.200.000.000$ olarak bulunur.

Bugün asgari ücret günlük 26.700.-TL. (Tarımda 19.500.-TL.) olduğuna göre, gayri resmi (kayıtsız) çalışan kesimin ekonomik boyutları daha da genişlemiştir.

Türkiye'de gelir dağılımı ve enflasyon sorununun çözümü gayri resmi çalışan-çalıştırılan nüfusun resmi (kayıtlı) hale getirilmesine ilişkin yol ve yöntemlerin bulunmasına bağlıdır. Çünkü, gayri resmi işçi çalıştırmak gayri resmi satış yapmak gibi bir sonuç doğurur. Gayri resmi satışlar içerisindeki ticari kâr kayıt dışı kaldığından vergilendirilmemiş olur.

3. ÜCRETLENDİRME'DE KAVRAM KARGAŞASI :

Ücretliler genellikle "net ücret" esasına göre ücretlendirilir. İşçiye ait vergi+sigorta, vs. yükümlülükler işveren tarafından vergi dairelerine ve sosyal güvenlik kuruluşlarına, ayrı bir işveren payı ile birlikte ödenir. Eşdeyişle, devlet işverenden işçi adına vergi+sigorta istemese bu yükümlülükler işveren tarafından işçiye ödeneceğinden Net ücret-Brüt ücret farkı işçiye kalcaktı, ülkedeki işsizlik ve bazı sektörlerdeki özellikler Net ücret - Brüt ücret arasındaki farkın işçi ile işveren arasında paylaşılması gibi bir sonuç doğurmaktadır. Gayri resmi çalışma ile resmi (kayıtlı) çalışma arasında adeta bir farklılık gözetilmemektedir. Genç nüfusun fazlalığı, emeklilik yaşına geliş süresini uzatmakta, genç nüfus bugünkü nakit gelirini emeklilikte alacağı emekli maaş yüksekliğine tercih etmektedir ve doğal olarak net brüt ücret farkı, devlet aleyhine işçi ile işveren arasında pay edildiği gibi bir görünüm yaratmaktadır. 1989 yılında bir kişiye iş yaratmanın (istihdamın) maliyeti 94, 1990 da 125 1991 de 222 milyon TL. olarak hesaplanmaktadır. Bu durum, çalışan için iş üreten işveren olmasza, çalışmanın gerçekleşmeyeceğini, çalışma gerçekleşmezse çalışanın vergi ödememesi, dolayısıyla vergi yükünün sözkonusu olmayacağına kanti olmakta ve üretim maliyetleri yönünden yaklaşıldığında işin başında da sonunda da gerçekte vergi yükünün işverende kaldığı şeklinde bir görünüm almaktadır. Türkiye'de, Enflasyon yoluyla vergileme hakimdir ve enflasyon bütün kesimlerde etkisini göstermektedir, ancak enflasyon yüksek gelir gruplarını daha az etkilemektedir. Olaya devletçe alınan vergilerin kombinezonu yönünden yaklaşıldığında tahsil edilen 1990 yılına ait Vasıtalı Vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı;

$$21.732 : 45.476 = \% 48'dir.$$

Görüldüğü gibi, devlet gayri resmi (kayıtsız) çalışanlardan alamadığı vergiyi vasıtalı vergileme yoluyla almaktadır, ancak vasıtalı vergileme adil bir vergileme tekniği değildir.

4. GAYRİ RESMİ ÇALIŞANLARIN RESMİLEŞTİRİLMESİ :

Mükellefin Mükellefle Oto Kontrolü

Kayıt dışı çalışan 11 milyonluk kesim nasıl kayıt altına alınabilir? Bu kitlenin kayıt altına alınabilmesi için ne gibi yollara başvurulması gerekir şeklinde ortaya çıkan toplumsal sorunun çözümü zorunludur.

Türkiye'de istisnasız ücretli-ücretsiz bütün kesimler beyannameli vergi mükellefi yapılmalıdır. Ücretliler de G.V. Beyannamesi vermeli, yıl içinde kesinti yoluyla ödedikleri vergilerle, yıl içindeki masraflarını belgelendirerek (fatura, vb.) yıl sonunda ortaya çıkacak kesin vergi borcu arasındaki fark kendilerine geri verilmelidir.

Ücretlilere vergi iadesi yoluyla aylık fiş-fatura ibrazı ile yapılan ödemeler (günümüzde ücretliyi belge istemeye özendirici bir unsur olmaktan çıkmıştır, ücretli fiş almak yerine alışveriş anında satıcıdan en az KDV kadar tenzilat almayı tercih etmektedir, Ücretlinin alacağı fiş-fatura bedellerinin tamamını ya da bazılarını bazı oranlarda vergiye tabi ücret kazancından indirmesi, gayri resmi ekonomiyi vurucu bir güç olabilir. Böylece, fatura isteyen ücret kazancı sahibi ile fatura vermeyen ticari kanaç erbabı sürekli kontrol altına alınmış olur, % 12 KDV kadar tenzilat yapabilen ticari kazanç erbabının fatura bedeli kadar (%100) tenzilat yapmasına maddeten olanak yoktur.

Bütün kesimlerin beyannameye tabi olması gereken bu sisteme "*Mükellefin Mükellefle Oto Kontrolü*" adı verilebilir.

Sistem, muhasebeci, mali müşavir ve yeminli müşavirler kanalı ile desteklenir ve denetlenirse daha geniş bir uygulama alanı bulunabilir.

5. SOSYAL SİGORTADA YENİDEN YAPILANMA

Çalışan ile İşverenin devlete vergi ödememek ve diğer kesintilerden kurtulmak için işbirliği yapmasına neden olan yüksek oranlı kesintilerin azaltılması gereklidir.

Çalışan ile İşverenin devlete vergi, sosyal güvenlik kurumlarına prim ödememe konusunda işbirliği;

a) Ücretlilerde vergi oranları makul hale getirilerek,

b) Herkes Gelir Vergisi Beyanı'na tabi tutularak, vergi kesintilerinden kurtulma yolu tıkanabilir.

c) Dileyenin özel sigorta şirketlerine prim ödeyerek, mecburi sosyal sigorta kapsamı dışında bırakılması-ihiyarı olarak sağlanarak.

İşverenin, çalışanın hem bugünü hem yarını (emeklilik) güven altına alması yerine, yarını güven altına alma sorumluluğunun kısmen de olsa çalışanın kendisine bırakılması, gerçekleştirilirse, sigorta hizmetinde özelenen kaliteye ulaşılabilir.

d) Sosyal Sigorta fonlarının devlete; "ucuz bir finansman kaynağı" olarak borç verilmesi, geçmişte katılımcının zararına olmuştur, bu zarar devletçe karşılandıktan sonra, aktüerya hesapları çerçevesinde değerlendirilmeleri sağlanırsa, mecburi sigorta prim oranlarında büyük düşmeler gerçekleştirilerek çalışanın eline daha fazla net ücret geçebilir. Sosyal güvenlik primlerinin yüksek oluşu, işverenlerin SSK'na borçlarını arttırmakta, bu ise hem sigortalının hem de SS Kurumunun zararına neden olmaktadır. Prim borçlarına uygulanan gecikme faizleri de asıl borca eklenince durum içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle zor duruma düşen Sosyal güvenlik kurumları vecibelerini yerine getiremez duruma gelince, bu kurumlara işçinin de vecibelerini gününde yerine getiren işverenin de güveni tükenmekte ve sigortalanma (kayıtlı çalışma) eğilimi giderek azalmakta hatta yok olmakta, böylelikle gayri resmi çalışma adeta teşvik edilmektedir, şeklinde bir görüş haklı hale gelmektedir.

6. GAYRİ RESMİ ÇALIŞMANIN DAHA YOĞUN OLDUĞU İŞKOLLARI :

Kayıt dışı çalışmanın en yaygın olduğu işkolu; Tarım'dır. Tarım kesiminde, zirai kazancın götürü gider usulünde tespitine ilişkin hasılat tutarının (1990 yılı için 50 milyon) 1991 yılı için 80.000.000.-TL. oluşu bu kesimde defter tutma yükümlülüğünü adeta yok ettiği için, gayri resmi çalışma kaide; resmi çalışma istisna haline gelmiştir.

Küçük çiftçi muaflığına ilişkin had (1990 da 25.000.000) 1991 de 40.000.000.-TL.'dir.

Bu durum, (1988 yılı fiyatlarıyla) 1990 yılındaki 27 trilyon liralık üretimin vergi dışı kalması (birakılması) sonucunu doğurmaktadır.

Tarım kesiminin vergi dışı oluşu, tarım ürünlerinden sanayi mamulü üreten kuruluşlardaki girdilerin miktar ve fiyat yönünden gerçeği yansıtmaması sonucunu da birlikte getirebilmektedir.

Aşağıda örnek olarak verilen kesimlerde çalışanların ya tamamı kayıt dışı'dır ya da gerçek net ücretlerinin altında bir bedel (örneğin; asgari ücret) üzerinden ücretlendirilmekte-primlendirilmekte ve vergilendirilmekte oldukları kamuoyunda sık sık gündeme gelmektedir.

a) İkinci bir işte kayıtsız çalışanlar (Devlet memuru-Kahvecilikte yapıyor, Öğretmen özel ders veriyor, şöförlük ya da emlak-oto komisyoncusu yanında çalışıyor)

b) İnşaat, Altın ve döviz sektörü çalışanları,

c) Beslenme, barınma ve eğlence dünyası (Restorant, gazino, gece klübü, vs. yüzde ile çalışanlar, ses ve saz sanatçıları, mankenler, otel işçileri, resepsiyoncular, özel koruma görevlileri, turist rehberleri, vb.)

d) Özel ulaştırma kuruluşları çalışanları (şoför muavinleri, yazıhane çalışanları, okul ve servis taşıyıcıları),

e) Otopark bekçileri, hizmetçiler, bakıcılar (özel hemşireler), temizlikiler, özel şoförler.

f) Terzi-berber, kunduracı, manav, bakkal, ırac ve kalfaları,

g) Sebze-meyve, hububat, oto ve emlak komisyoncusu çalışanları,

h) Ticarethane alışanları; Kuyumcu-İmalathaneleri (Atölye) alışanları, tezgahtarlar, pazarcı yanında çalışanlar, oto yıkayıcıları, tamirci çıkarları-kalfaları, döviz ayakıları, ieki çalışanları, gazete dağıtıcıları, hurdacı alışanları,

1) Evlerde imalat işi yapanlar, (orap ütücüleri, örücüler, nakışıcılar, oyacılar, işlengiciler, montajcılar), işportacılar, gezici esnaf, gezici tamirciler, su dağıtıcıları.

7. GAYRİ RESMİ EKONOMİK FAALİYETLERİN ELEŐTİRİŐİ - YORUMU :

Örnek olarak sunulan ve bir kısmı yeni olan bu işi türlerinin bir çoğu kayıtlarda ya hiç yer almamakta ya da olduğundan düşük gösterilmektedir. Böylelikle bunlar gayri resmi ekonomiye katkıda bulunmamaktadırlar. Resmi olmayan bu alandaki katılımcılar (işi+işveren, vb.) devletin denetiminden kaçmak suretiyle devletin doğrudan yönlendirici işlevini altüst ederler ve vergi kaçırarak suretiyle devlet geliriyle beslenen mali-idari-ekonomik işleri bozarlar. Denetimden sıyrılmaya yönelik oldukları içindir ki gayri resmi ekonomik faaliyetler daha fazla risk ve oynaklık kazanır. Bu oynaklık sahiplerinin "*müteşebbislik*" olarak bilinen o kutsal işi ve işlemlerle, müdahaleden arındırılmış bir şekilde uğraşmalarına olanak tanıdığı için, bu kişi-lerce memnuniyetle karşılanan bir durum halini almıştır.

Gayri resmi ekonomi tarafından sunulan bu korumadan uzak istihdamın çeşitli tipleri mevcuttur. Ancak, alışma koşulları ve katılımcılara sağlanan maddi menfaat açısından, gayri resmi ekonominin tamamen iki ayrı kesimi olduğu söylenebilir; işi+işveren

Burada, en kötü sömürüye bile açık olan *güvencesiz emek* türünün yeniden doğuşu sözkonusudur (Sağlığa aykırı koşullar altında az ücretle işi çalıştıran işyerleri-ocuk işiiler-sigortasız çalışma, ikinci işte çalışma-emekli kişi-gurbetçi alıştırma).

Emek pazarında adeta köşeeye sıkıştırılmış olan bu gruplar, yaptıkları yatırımlarla işi kanunlarına uymayan işadamlarının istismarına en açık olanlardır. İşletmeler küçüldükçe gayri resmi (kayıtsız) işi alıştırma artmaktadır. Çalıştırılan işi sayısına bağlı olarak getirilen bazı yükümlölükler (konut edindirme yardımı, tasarrufu teşvik fonu, vs.) işletmeleri "*küçük işletme*" şeklinde yeni arayışlara yönelmiştir. Fason alışma-fason alıştırma

modasının başlamasının nedeni; işçileri küçük gruplar halinde tutarak, sendikal haklardan uzaklaştırma ve kayıtdışı çalıştırma (vergi+primden tamamen ya da kısmen kurtuluş) olarak ortaya konulabilir. İstihdam kapasitesinin azaldığı dönemlerde gayri resmi çalışan işçiler ne iş olursa yapmak zorundadırlar. Günümüzde de bu gibi durumlara sıkça rastlanmaktadır. Diğer bir grup için gayri resmi iş yapmak tamamen farklı bir olaydır. Meslek sahibi yetenekli kişiler, bir yandan yasal-asal görevleriyle kendilerine ekonomik güvence sağlarken bir yandan da ek (vergisiz) bir gelir edinmek üzere başka bir işte daha çalışmaktadırlar. Gayri resmi ekonomik faaliyetler, aynı zamanda resmi (kayıtlı) ekonomiye ve sık rastlanan *krizlerine bir alternatif* sunmaktadır. Ekonomik istikrarsızlığın (instability) olduğu dönemlerde bir çok kişi gayri resmi (kayıt dışı) ekonomik faaliyetleri kurtuluş için en emin yol olarak görmüştür.

Rusya'da gayri resmi ekonomiye "*Na Iyeva*" yani "*hatalı sollama*" denilmektedir ve gayri resmi (metro-yeraltı-kara borsa) ekonominin boyutlarının günden güne artması, para değerindeki düşüşleri kronik hale getirmiştir. Gayri resmi ekonominin adeta resmi ekonominin yerini alması, SSCB'nin yıkılma-dağılmasının en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Trafikte devamlı çizgide (legalite) hatalı sollamanın ölüm getirmesi gibi ekonomide de hatalı sollama eşdeyişiyle gayri resmi işlem yoğunluğundaki artış sonun başlangıcı olabilmektedir.

O halde, gayri resmi ekonomik faaliyetler (yeraltı ekonomisi) düzene aykırı ve politik yönden şaşırtıcı bir gelişmedir. Ülkemizde de gayri resmi ekonomik faaliyetlerin günümüzün ekonomik yaşam sürecinde önemi giderek artan bir yol üstlendiği görülmektedir. Nedenleri ne olursa olsun, gayrimenkul, altın-döviz ve otomatik sektöründeki (ikinci pazar) gayri resmi işlem ve kazanç yoğunluğu ortadadır.

SONUÇ

Gayri resmi ekonomik faaliyet sonucu sağlanan kazanç ne ücret olarak ne de başka bir gelir unsuru olarak "*vergilendirilmemekte*" 'dir. Gayri resmi ödenen işçi ücretlerine ilişkin sosyal sigorta primleri ödenmemektedir. "*Vergilendirilememe*" ve "*Primlendirilmeme*" olayı, kamu yönetimi zararına işçiyle-işveren yada alıcı-satıcı arasında oluşturulan danışıklı bir döğüş görünümü almaktadır. Gayri resmi işçilikle üretilen mal ve hizmetlerin kayıt dışı satılması olaya daha büyük boyutlar kazandırmaktadır. İşçi+İşveren+Alıcı+Satıcı şeklinde oluşan zarif "*dörtlü*", Devletin mali rolüne karşı adeta ittifak oluşturmaktadır. Müşterek çıkarlarının bulunduğu görülen işçi ve işverenlerin *sosyo-politik açıdan anlamı* ise daha da düşündürücüdür. Bu durum, bir yönüyle, özel sektörde çalışan işçi+işveren şeklindeki iki grubun da net gelirini artırma çabasının ürünüdür. İşverenler ücretlerdeki (Gelir vergisi stopajından) kaçınmak ve işçilik maliyetlerini-giderlerini azaltmak suretiyle kazanç sağlarlar. Tamamı gayri resmi (kayıt dışı) olmayan ancak satış hasılatını düşük göstererek vergi kaçırma olanağı bulan

ticari işletmeler, böylelikle resmi işçilik giderlerini azaltarak bu işi idaha iyi başarmaktadırlar. Her seferinde devletin gelir kaybı muazzam boyutlara ulaşmaktadır.

Kamu kesimi de özel kesimde gayri resmi (kayıt dışı) ekonomik faaliyetlerin varlığından haberdardır. Ancak gayri resmi iş biraz *cıvaya* benzediğinden elle tutulmamaktadır. Gayri resmi ekonominin boyutlarının küçültülebilmesi, "*Mükellefin Mükellefle Kontrol Sistemi*" 'nin uygulamaya geçirilmesi ile büyük ölçüde azaltılabilir.

Gayri resmi (kayıt dışı) ekonomi olgusunu emek *sömürsünün artışı* şeklinde görmekle, baskıcı ve etkisiz sistemleri yenmek üzere insanların *bulduğu yöntemler* bütünü şeklinde görme arasında kaçınılmaz bir gelirimbelsizlik bulunmaktadır. Kanımızca, bu belirsizliği tamamen çözmeyen simdilik muteber bir yolu bulunmamaktadır.

Gayri resmi ekonominin zararlı ve potansiyel olarak liberalleştirici yönleri arasındaki denge, gelecek yıllarda (resmileştirme) vergi kapsamına alma/vergi dışı bırakma (gayri resmi faaliyete göz yummaya devam) şeklindeki mücadelenin odak noktası olacak, milli ekonomide resmi-gayri resmi ekonomi oranı tartışılacaktır ve gayri resmi ekonominin oranı ister istemez düşürülecektir. Yoksa mevcut düzenin devamı güçleşecektir. Çünkü, Devlet gayri resmi ekonomik faaliyetler sonucu oluşan kazançlardan alamadığı gelir ve kurumlar vergisini, vasıtalı vergileri arttırarak almak zorunda kaldıkça gelir dağılımında ve vergilemede gerçek adaleti sağlayamaz ve sağlamadıkça toplumsal barış giderek bozulabilir.